

İNANCIN KUŞAKLARARASI YOLCULUĞU: K-MEANS ALGORİTMASIYLA TÜRKİYE'DE AİLE VE İNANÇ PROFİLLERİ

Intergenerational Journey of Faith: Family and Belief Profiles in Türkiye through the K-Means Algorithm

Murat Çinici¹

ÖZET

Türkiye toplumu, dinî inançların ve aile bağlılığının geleneksel olarak güçlü biçimde iç içe geçtiği sosyal yapılardan biridir. Dinî ve geleneksel değerlerle biçimlenen aile yapısı, modernleşme sürecinde belirgin bir dönüşüm geçirmektedir. Modernleşme, kentleşme ve dijitalleşme süreçleri, kuşaklar arası değer aktarımının da bu dönüşümden etkilenmesine yol açmıştır. Özellikle genç kuşakların dinî eğilimlerinde ve aile değerlerine yaklaşımlarında farklılıklar gözlenmektedir. Bu durum din psikolojisi ve aile sosyolojisi bağlamında yeni araştırma ve tartışma konularını ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de Allah inancı ile aile bağlılığı arasındaki psikolojik ilişkiyi, kuşak farklılıkları bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, geleneksel inanç biçimleri ile bireyselleşen yeni dinî yönelimlerin aile kurumu ile olan bağımlı ortaya koymaktadır. Ayrıca literatürdeki sekülerleşme-bireyselleşme sürecine ilişkin tartışmalara katkı sunmaktadır. Türkiye özelinde kuşaklar arası bir karşılaştırmayı yapan bütüncül nicel analizler sınırlıdır. Araştırmada WVS'nin 7. dalga Türkiye veri seti kullanılmıştır. Örneklem 2018 yılında 2.415 bireyle, ulusal temsiliyet taşıyacak biçimde oluşturulmuştur. Veri analizinde tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi, kümeleme analizi, ANOVA ve Kruskal-Wallis testleri kullanılmıştır. Bulgular, Türkiye’de Allah inancının tüm yaş kuşaklarında yüksek düzeyde sürdüğünü ortaya koymaktadır. Ancak genç kuşaklarda inancın daha çeşitlenmiş ve bireyselleşmiş biçimlerde ifade edildiği görülmektedir. Kuşaklar arası ortalama inanç düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Aile bağlılığı ise “aileye güven” ve “önem verme” değişkenleriyle güçlü bir faktör altında birleşmiştir. Ama “çocuk sahibi olma” tutumu bu yapıya zayıf katkı sunmuştur. Aile bağlılığı ile Allah inancı arasındaki ilişki genelde pozitifdir. Bazı kümelerde bu ilişkinin zayıf ya da ters yönde olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, Allah inancının Türkiye’de kuşaklar boyunca güçlü biçimde korunduğunu ama ifade biçimlerinin çeşitlendiğini ortaya koymuştur. Aile, inancın taşıyıcısı işlevi görmekte fakat bazı bireylerde ailevi bağlılık zayıf olsa da güçlü bireysel inanç görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Aile, Dindarlık, Bireyselleşme, K-means.

ABSTRACT

Turkish society is one of the social structures in which religious beliefs and family attachment have traditionally been strongly intertwined. The family structure, shaped by religious and traditional values, has undergone a noticeable transformation during the modernization process. Modernization, urbanization, and digitalization have also affected the intergenerational transmission of values. Differences have been observed particularly in the religious tendencies of younger generations and in their approaches to family values. This situation raises new research and discussion topics in the context of the psychology of religion and family sociology. This study aims to evaluate the psychological relationship between belief in God and family attachment in Turkey within the framework of generational differences. The study reveals the connection between traditional forms of belief and new, individualized religious orientations in relation to the family institution. It also contributes to the discussions in the literature regarding the process of secularization-individualization. Comprehensive quantitative analyses that make an intergenerational comparison specific to Turkey are limited. The 7th wave of the WVS Turkey dataset was used in the research. The sample was formed in 2018 with 2,415 individuals, designed to be nationally representative. Descriptive statistics, factor analysis, cluster analysis, ANOVA, and Kruskal-Wallis tests were used in the data analysis. The findings show that belief in God continues at a high level across all age cohorts in Turkey. However, among the younger generations, it is observed that belief is expressed in more diversified and individualized forms. No statistically significant difference was found in the average level of belief between generations. Family commitment, on the other hand, consolidated under a strong factor with the variables 'trust in family' and 'importance of family'. However, the attitude toward 'having children' made a weak contribution to this structure. The relationship between family commitment and belief in God is generally positive. In some clusters, this relationship was found to be weak or inverse. Overall, the results have shown that belief in God remains strongly preserved across generations in Turkey, but its forms of expression have diversified. The family functions as a carrier of belief, yet in some individuals, strong individual belief can be observed even with weak family commitment.

Keywords: Psychology of Religion, Family, Religiosity, Individualization, K-means.

1. ORCID: 0000-0001-6736-0762

1. Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Bölümü
muratcinici@bayburt.edu.tr

Çinici, M. (2026) “İnancın Kuşaklararası Yolculuğu: K-Means Algoritmasıyla Türkiye’de Aile Ve İnanç Profilleri” *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.2, s. 151-170

Makale Geliş Tarihi: 28 Aralık 2025 Kabul Tarihi: 24 Ocak 2026

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International license.

Bu makale Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Religion and family constitute two of the most deeply rooted and universal institutions in human history, playing a central role in the construction of social order and the transmission of values. In Turkish society, religious belief and family attachment have traditionally been strongly intertwined, forming a core part of the social fabric. However, processes of modernization, urbanization, and digitalization have triggered a noticeable transformation in these structures. This study aims to evaluate the psychological relationship between belief in God and family attachment in Türkiye within the framework of generational differences. It particularly focuses on how traditional forms of belief are evolving into individualized religious orientations among younger generations.

The research utilized the 7th wave of the World Values Survey (WVS) Türkiye dataset, which was collected in 2018 through face-to-face interviews with a nationally representative sample of 2,415 individuals. To analyze the data, the study employed descriptive statistics, factor analysis, K-means clustering, ANOVA, and Kruskal-Wallis tests. A key methodological choice was the use of the K-means algorithm to identify natural groupings within the data rather than confining individuals to predefined categories. Factor analysis revealed that family attachment is primarily defined by the variables of "trust in family" and "importance of family," while the attitude toward "having children" contributed only weakly to this psychological structure.

The findings demonstrate that belief in God remains preserved at a remarkably high level across all age cohorts in Türkiye, with average scores ranging between 8.1 and 8.2 on a 10-point scale. Statistical tests, including ANOVA and Kruskal-Wallis, confirmed that there is no significant difference in the average level of belief between Baby Boomers, X, Y, and Z generations. Consequently, the hypothesis (H2) predicting a linear decrease in belief levels among younger generations was rejected. Despite this stability in average scores, the study found that belief has become more diversified and individualized among younger generations. The Z-generation exhibited the highest variance in belief scores, indicating that while some young individuals maintain very high levels of faith, others report lower levels, creating a more heterogeneous religious landscape compared to older cohorts.

The K-means clustering analysis identified three distinct profiles that reflect the interaction between family attachment and belief in God: Individualized Believers, Balanced Profiles, and Traditional Attached. The "Individualized Believers" group, which was the largest cluster, reported the lowest levels of family attachment but the highest average belief in God. This suggests that for many individuals, faith has become an autonomous oratory, developing independently of family or collective structures. This finding aligns with the "compensation pathway" of attachment theory, where individuals may seek spiritual support from a higher power to compensate for perceived gaps in familial support. Conversely, the "Balanced Profiles" showed the highest levels of family attachment but only moderate-to-high belief levels, indicating that high family values do not always correlate with the highest possible religious commitment.

In conclusion, the results suggest that Türkiye is not undergoing a linear process of secularization as predicted by traditional theories, which often equate modernization with the erosion of faith. Instead, the society is experiencing a shift toward "privatized religion," where the forms of religious expression are transforming from collective, institutionalized patterns to personal and diverse meanings. While the family remains a primary carrier of belief, its role is no longer the sole determinant of an individual's spiritual life. These findings highlight the need for more sophisticated models in the psychology of religion that account for how individualized belief systems can flourish even as traditional social bonds undergo change.

GİRİŞ

Din ve aile, insanlığın ortak tarihinin ve günümüze değin gelen insanlık mirasının en köklü ve evrensel kurumları arasında yer almaktadır. Tek ve aşkın bir Tanrı'ya inanmayı ifade eden Allah inancı, Türkiye gibi nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan toplumlarda temel bir değerdir (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, t.y., s. 5). Benzer şekilde, aile bireyleri arasındaki duygusal yakınlık, sadakat ve dayanışmayı ifade eden aile bağlılığı Türk kültüründe her zaman önemsenen ve saygı duyulan bir olgudur (Kavas & Thornton, 2020, s. 25). Tarih boyunca din ile aile, değerlerin aktarımı ve toplumsal düzenin inşasında birbirini etkileyen iki temel alan olarak iç içe gelişmiştir. Özellikle aile kurumu, değerlerin aktarımı ve korunmasında din için temel bir ortam işlevi görmüş (Selman, 2018, s. 13) ve dinin yaşamsal sürekliliğini mümkün kılan en köklü toplumsal yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Nitekim yapılan araştırmalar, Türkiye'de Allah inancının genç kuşaklara kazandırılmasında ailenin son derece etkili bir toplumsal etkileşim kaynağı ve güçlü bir aktarım kanalı olduğunu göstermektedir (Aybey, 2018, s. 549; Kılıç, 2024, s. 196).

Modernleşme ve sekülerleşme süreci, Türkiye toplumunda dinî inanç ve aile değerlerinde belirgin değişimlere yol açmıştır. Allah inancı özü itibarıyla zihinsel ve kalbî bir kabulü ifade etse de toplumsal düzlemde bu inancın görünürlüğü dindarlık pratikleri ve tutumları üzerinden takip edilmektedir. Dolayısıyla bireyin sahip olduğu inanç düzeyi ile bu inancı yaşamına yansıtma biçimi olan dindarlık göstergeleri arasında doğrudan bir etkileşim mevcuttur (Hood vd., 2009). Bu bağlamda aile içinde temelleri atılan inancın dindarlık formlarına dönüşme süreci sadece bireysel bir tercih değil aynı zamanda sosyokültürel çevre tarafından şekillendirilen bir olgudur (Cornwall, 1989). Günümüzde yaşanan dönüşümleri anlamak için inancın soyut varlığından ziyade bu inancın dışı vurumu olan dindarlık eğilimlerindeki değişimlere odaklanmak bilimsel bir zorunluluktur. Özellikle genç kuşakların dindarlık göstergelerinde anlamlı bir düşüş gözlemlenmektedir. Gerek uluslararası düzeyde gerekse Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmalarda, gençlerin dinî bağlılık oranının yetişkinlere göre daha düşük olduğu saptanmıştır (Haberli, 2023, s. 374). Son yıllarda Türkiye'de özellikle ateizm ve deizm gibi inançsızlık yönelimlerinin gençler arasında yaygınlaştığı, buna paralel olarak genel dindarlık düzeyinin azaldığına ilişkin bulgular kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır (Aktan, 2019). Bu gelişmeler, sekülerleşme ve bireyselleşme eğilimleri karşısında Allah inancı ile aile bağları arasındaki geleneksel ilişkinin zayıflayıp zayıflamadığı ya da toplumsal değişime direnç göstererek varlığını sürdürüp sürdürmediği sorusunu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla toplumsal değişim sürecinde dinî inanç ile aile bağları arasındaki ilişkinin yönünü ve niteliğini ortaya koymak bilimsel bir gereklilik hâline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de farklı kuşaklar arasında Allah inancı ve aile bağlılığı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, söz konusu ilişkiyi ele alırken teorik temellere dayanan kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevede bağlanma kuramı perspektifi ve sekülerleşme kuramları birlikte değerlendirilecek; ayrıca geleneksel değerler ile modern değerler arasındaki çatışma bağlamında Türkiye örneği tartışılacaktır. Böylece çalışma, kuşaklar arası dinî ve ailevi değerlerdeki süreklilik ve değişim dinamiklerinin daha sistematik biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1- Kavramsal Çerçeve

1.1. Allah İnancı ve Dindarlık

Allah inancı, Türk toplumunda dindarlığın merkezi bir unsurudur. Türkiye, dünya değer araştırmalarında geleneksel değerler ekseninde konumlanarak dinin toplumsal önemini vurgulayan ülkeler arasında yer almaktadır (EVS/WVS, 2024). Nüfusun büyük çoğunluğu tek tanrı inancını benimsemekte ve dinî kimliğini güçlü biçimde sürdürmektedir. Nitekim 2024 yılında yürütülen ulusal bir araştırmada, katılımcıların %94'ü "Allah'ın bireylerin hayatında önemli bir yeri olduğunu" ifade etmiştir (Türkiye'nin Toplumsal Haritası: TGSS 2024, 2025). Bu yüksek oran, aşkın bir güç olarak Allah'a inancın bireylerin yaşam anlamını şekillendirmede belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Aile içinde dinî inançların aktarımı ise genellikle erken yaşlardan itibaren başlamaktadır. Ebeveynler, çocuklarına inanç ve ibadet alışkanlıklarını kazandırarak, dindarlığın kuşaklar arası sürekliliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda Allah inancının bireylerde yerleşmesi ve devamlılığında ailenin en temel sosyalizasyon ajanlarından biri olduğu söylenebilir. Pek çok ebeveyn, çocuklarına dinî inanç ve değerleri nasıl aktarabileceklerini ve bu değerlerin ergenlikten yetişkinliğe kadar nasıl korunabileceğini sorgulamaktadır. Mevcut literatür, ebeveyn-çocuk arasındaki yakınlığın, çocukların

ebeveynlerinin dinî geleneklerine bağlılıklarını anlamlı biçimde öngördüğünü ortaya koymaktadır (Bengtson vd., 2013; Petts, 2019).

1.2 Kuşaklar Arası Değişim Sürecinde Aile Bağlılığı

Aile bağlılığı, bireyin ailesine duygusal yakınlığı ve aile üyeleri arasındaki karşılıklı sorumluluk duygusunu ifade etmektedir. Türk toplum yapısı, geleneksel olarak yakın aile bağları ve güçlü kuşak hiyerarşisi ile tanımlanır (Hallac ve Oz, 2014, s. 146). Bu kurumsal yapı içerisinde bireylerin birbirine karşı geliştirdiği tutumların bütünü ise aile bağlılığı olarak tanımlanmaktadır. Aile bağlılığı, bireyin ailesine duyduğu duygusal yakınlığı ve aile üyeleri arasındaki karşılıklı sorumluluk bilincini kapsamaktadır (Kavas & Thornton, 2020, s. 25). Geleneksel Türk ailesinde bu bağlılık, ebeveynlerin çocuklarından itaat ve sadakat beklediği, kuşak hiyerarşisinin belirgin olduğu bir modelle karakterize edilmektedir (Selman, 2018). Bu kültürel özellikler, psikoloji literatüründe *ilişkisel benlik* kavramıyla açıklanmaktadır (Chen vd., 2011, s. 149). Buna göre, Türkiye gibi kolektivist eğilimlerin baskın toplumlarda, bireysel kimlik oluşumu sürecinde aileye ait olma ve ilişkisellik duygusu güçlü biçimde korunmaktadır. Aile, bireye aidiyet hissi kazandırarak psikolojik güvenlik sağlamaktadır (Acero vd., 2017, s. 611; Wolffbrandt vd., 2024, s. 4503). Bu durum, dindar ailelerde dinî inançlarla da desteklenmektedir. Örneğin, kriz anlarında aile fertlerinin birbirine kenetlenmesi ve birlikte dua etmesi sıkça gözlemlenen bir davranıştır.

Toplumsal değişim sürecinde farklı kuşaklar, din ve aile değerlerine bakış açılarında belirgin farklılıklar sergileyebilmektedir. Günümüzde bir arada yaşayan X, Y ve Z kuşakları, sosyalleştikleri dönemlerin koşullarına bağlı olarak farklı tutum ve algılara sahiptir (Altıparmak ve Budak, 2022, s. 55). Araştırmalar, özellikle Z kuşağı başta olmak üzere daha genç kuşakların dindarlık davranışlarında ve ibadete katılımında düşüş olduğunu ortaya koymaktadır (Duman ve Akosman, 2022; Tekin ve Gökçe, 2021). Nitel ve nicel çalışmalar, Türkiye’de gençlerin dinî inanç konusunda daha sorgulayıcı ve seçici davrandığını vurgulamaktadır. Örneğin, dijital çağda gençlerin dinî bağlılık oranının yetişkinlere göre belirgin biçimde daha düşük olduğu, Türkiye ve dünyadan verilerle saptanmıştır (Haberli, 2023, s. 374). Örtünme ve ibadet gibi geleneksel dinî uygulamalara katılımında da genç kuşakta azalma eğilimi gözlenmektedir (Tekin ve Gökçe, 2021, s. 182). Buna karşılık, aile bağlılığı konusunda kuşaklar arası farklılaşma daha sınırlı düzeydedir. Pek çok genç hala aileleriyle yakın ilişkilerini sürdürmekte ve aile desteğini önemsemektedir. Ancak iletişim biçimleri ve ortak değerler açısından bazı kuşak farkları da ortaya çıkmaktadır. Örneğin gençler, önceki kuşaklara kıyasla aile büyüklerinin otoritesine daha fazla meydan okuyabilmekte ve hayat tercihlerinde daha bağımsız hareket edebilmektedir (Çetin ve Karalar, 2016, s. 157; Taş vd., 2017, s. 1031). Bu farklılaşmalar, kuşaklar arası etkileşimde zaman zaman çatışmalara neden olsa da genel olarak aile kurumu kuşakları birbirine bağlayan bir köprü işlevi görmeye devam etmektedir.

1.3 Bağlanma Kuramı Perspektifi

Bağlanma kuramı, bireylerin erken çocukluk döneminde bakım verenleriyle kurdukları duygusal bağların, ileriki yaşamlarındaki ilişki örüntülerini şekillendirdiğini öne sürmektedir (Bowlby, 1982, s. 664). Bu kuram, yalnızca ebeveyn-çocuk ilişkilerini anlamada değil, aynı zamanda bireylerin manevi yönelimlerini açıklamak için de kullanılmıştır. Tanrı’ya bağlanma kavramı, kişinin Tanrı’yı bir tür “bağlanma figürü” olarak deneyimleyebileceğini ileri sürmektedir (Çınar, 2016, s. 313). Psikoloji ve din araştırmaları, güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin Tanrı’yı sevgi dolu, koruyucu ve yakın bir varlık olarak görme eğiliminde olduklarını; buna karşılık kaygılı veya kaçınmacı bağlanma stiline sahip olanların ise dinî deneyimleriyle ilgili farklı duygusal tepkiler geliştirebildiklerini ortaya koymuştur (Kirkpatrick ve Shaver, 1992, s. 266). Kirkpatrick (1992), bazı bireylerin çocuklukta ebeveynleriyle kurdukları güvenli bağlanmayı ileriki yaşamlarında Tanrı inançlarına yansıtıklarını (correspondence pathway), bazılarının ise erken dönemde yaşadıkları bağlanma eksikliklerini Tanrı ile kurdukları ilişki aracılığıyla telafi etmeye çalıştıklarını (compensation pathway) ileri sürmektedir (Granqvist vd., 2010, s. 49). Bu bağlamda, dindar bir ailede yetişen ve ebeveynine güvenli bir şekilde bağlanma geliştirmesi durumunda, Tanrı’ya olan inancının da güvenli, istikrarlı ve süreklilik arz eden bir nitelik taşıması beklenebilir. Buna karşılık, aile bağlarında eksiklik yaşayan birey, manevi alanda bir arayış içerisine girerek Tanrı figürüne yönelme eğilimi gösterebilir. Türkiye özelinde bakıldığında, güçlü aile bağlarına sahip dindar kesimlerde Allah inancı ile psikolojik güvenlik arasında pozitif bir ilişki bulunduğu ileri sürülebilir. Bu doğrultuda, bağlanma kuramı, bu çalışmanın kavramsal çerçevesine katkı sunmakta; Allah

inancı ile aile bağlılığı arasındaki dinamikleri bireyin psikososyal gelişimi açısından açıklamaya yardımcı olmaktadır.

1.4 Sekülerleşme ve Bireyselleşme

Sekülerleşme, modernleşme süreciyle birlikte dinin toplumsal düzen üzerindeki merkezi konumunun kademeli olarak zayıflaması anlamına gelmektedir. Bu süreç, kutsal olanın, gündelik yaşamdan ve kamusal alandan kısmen çekilmesini ifade eder (Bayer, 2022). Söz konusu çekilme süreci, zihinsel planda rasyonelleşme ve kurumsal planda laiklik ilkeleriyle desteklenerek toplumsal yapının kutsaldan arındırılmış bir rasyonelite üzerine yeniden inşasını hedeflemektedir. Rasyonelleşme ve laiklik ilkeleriyle birlikte, kutsal ile seküler alanların kesin çizgilerle ayrılması hedeflenmiştir. Geleneksel toplumlarda toplumsal yapının odağında yer alan din, modern toplumlarda daha çok bireyin öznel inancı düzeyine indirgenmeye çalışılmıştır (Ammerman, 2019, s. 135). Ancak bu süreç, dinin etkisini doğrusal bir biçimde bütünüyle yitirdiği ya da toplumdaki tamamen çekildiği anlamına gelmemektedir. Peter Berger gibi sosyologlar, "dine ihtiyaç duymayan mutlu insanlık" varsayımının gerçekleşmediğini aksine dinin değişen koşullara uyum sağlayarak yeni formlarda varlığını sürdürdüğünü belirtmişlerdir (Özalp ve Özer, 2024, s. 79). Bu bağlamda, Türkiye, sekülerleşme açısından kendine özgü bir örnek sunmaktadır. Resmi olarak laik bir devlet yapısına sahip olsa da toplumsal düzeyde dinî değerler geniş kesimlerce yaşatılmaya devam etmektedir.

Bireyselleşme ise modernleşmeyle paralel gelişen, bireyin aile ve cemaat gibi geleneksel bağlardan kısmen özgürleşerek kendi özerk değerlerini ve yaşam biçimini oluşturma eğilimini ifade etmektedir. Batı toplumlarında bireyselleşme süreci, aile yapılarında çözülmeye ve tekil yaşama geçişe yol açmaktadır. Ancak Türkiye’de bu eğilim kültürel ve toplumsal dinamikler nedeniyle daha yavaş ve farklı bir seyir izlemiştir. Nitekim KONDA’nın araştırması, çekirdek aileye geçiş ve bireyselleşme arasındaki ilişkinin Türkiye’de sanıldığı kadar güçlü olmadığını, aile kurumunun toplumsal yaşam üzerindeki belirleyici etkisinin birçok alanda sürdüğünü göstermektedir (Türkiye Aile Yapısı, 2012). Geleneksel geniş aile yapısının zayıflamasına rağmen aile üyeleri arasındaki dayanışma, aidiyet ve duygusal yakınlık gibi değerler korunaklı kalmıştır. İnanç boyutunda ise, Türkiye’de bireyselleşme sürecine paralel fakat kendine özgü bir dönüşüm yaşanmaktadır. Kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle bireylerin dindarlık ifade biçimleri daha kişiselleşmiş; ancak bu durum, toplumsal düzeyde dinin önemini bütünüyle azaltmamıştır. Dünya Değerler Anketi sonuçlarına göre *geleneksel değerler* kümesinde yer alan din ve aileye bağlılık, Türkiye’de geniş kitlelerce hâlâ yüksek öncelikli kabul edilmektedir (Haerpfer vd., 2022). Bununla birlikte, *seküler-rasyonel değerler* yükseldikçe boşanma, bireysel tercih özgürlüğü, çekirdek aile normu gibi olgular daha görünür hale gelmiştir. Bu ikili eğilim, Türkiye’de bir yandan din ve aile merkezli geleneksel kültürün direncini, diğer yandan da toplumsal değişim rüzgârlarının etkisini yansıtmaktadır.

Genel olarak kavramsal çerçeve, Allah inancı ile aile bağlılığı arasındaki ilişkinin hem toplumsal değerler ve kuşak etkileri çerçevesinde makro düzeyde hem de aile içi etkileşim ve bireysel bağlanma süreçleriyle mikro düzeyde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Literatürdeki bulgular, bu iki olgunun karşılıklı etkileşiminin kültürel bağlama duyarlı olduğunu ve farklı toplumlarda farklı biçimlerde tezahür edebildiğini göstermektedir. Türkiye’de dindarlık ve aile bağları, modernleşmenin etkileriyle dönüşüme uğrasa da, toplumun ortak inanç ve aile bağlılığı ekseninde birbirini besleyen geleneksel yapısı büyük ölçüde varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, çalışma söz konusu ilişkiyi ampirik olarak inceleyerek sekülerleşme ve bağlanma kuramı yaklaşımlarının Türkiye bağlamındaki geçerliliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Hipotezler:

Allah inancının genel düzeyi ve zaman içindeki seyri:

- H1: Türkiye’de farklı yaş kuşaklarına ait bireylerin inanç düzeyleri birbirinden farklıdır.
- H2: Doğum yılı ilerledikçe bireylerin Allah inancı düzeyinde azalma eğilimi vardır.
- H3: Genç kuşaklara ait bireyler arasında Allah inancı düzeyleri daha fazla çeşitlilik göstermektedir.

Aile bağlılığının yapısı:

- H4: "Aileye verilen önem" ve "aileye güven" birbirini tamamlayan tutumlardır.

Aile bağlılığı ile Allah inancı ilişkisi:

- H5: Aile bağlılığı yüksek bireyler daha yüksek Allah inancı puanına sahiptir.
- H6: Aileye verilen önem düzeyi ile Allah inancı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Kuşaklar arası karşılaştırma:

- H7: Kuşaklar arasında Allah inancı düzeyi benzerlik göstermektedir.

2. Yöntem

Bu araştırma ilişkiyel tarama desenine dayalı açıklayıcı bir nicel analiz çalışmasıdır. Bireyleri önceden belirlenmiş kategorilere hapsedmek yerine verinin kendi içindeki doğal kümelenmeleri ortaya çıkarmak amacıyla k-means algoritması tercih edilmiştir. Veriler doğrudan araştırmacı tarafından toplanmamış, World Values Survey (WVS) kapsamında oluşturulan ve kamuya açık şekilde yayımlanan 7. dalga veri setinin Türkiye örneklemini kullanılmıştır.¹ Kamuya açık bir veri seti (WVS 7. dalga Türkiye örneklemini) kullanıldığı için, bu çalışma kapsamında araştırmacılar tarafından ayrıca bir etik kurul onayı alınmamıştır.

Araştırmanın yöntem basamakları şu şekildedir:

2.1. Veri Kaynağı ve Katılımcılar

Analizlerde kullanılan veri seti, 2018 yılında WVS tarafından yürütülen ve BİNOM Araştırma tarafından uygulanan saha çalışmasının sonuçlarından elde edilmiştir (Haerper vd., 2022, 2024). Katılımcılar, Türkiye genelinde 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşmakta olup toplamda 2.415 kişinin yanıtları çalışmaya dahil edilmiştir. Örneklem seçimi, tabakalı ve çok aşamalı olasılık örnekleme yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Tabakalı örneklem, bir popülasyonun daha doğru ve ekonomik bir şekilde temsil edilmesini sağlamak amacıyla kullanılan bir örnekleme yöntemidir (Imbens ve Lancaster, 1996, s. 289). Çok aşamalı olasılık örnekleme, geniş alanlara yayılmış veya örnekleme çerçevesi bulunmayan popülasyonlar için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Chauvet, 2015). Örnekleme birimleri üç aşamada belirlenmiştir. İlk aşamada birincil örnekleme alanları, ikinci aşamada hane adresleri ve son aşamada Kish tablosu kullanılarak hanelerden bireyler rastgele seçilmiştir. Örneklem Türkiye'nin tüm NUTS2 bölgelerini kapsamakta ve dolayısıyla ulusal temsiliyet özelliği taşımaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Yaşadığı Bölgeye Göre Dağılımı

Katılımcının Yaşadığı Bölge	Erkek	Kadın	Toplam
İstanbul	203	205	408
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	31	29	60

¹ World Values Survey (WVS), dünya genelinde toplumların sosyo-kültürel değerlerindeki değişimleri inceleyen uluslararası bir araştırma projesidir. Çalışmada kullanılan 7. Dalga Türkiye Veri Seti ise 2018 yılında, ulusal temsiliyete sahip 2.415 katılımcı ile yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmış verilerden oluşmaktadır (www.worldvaluessurvey.org).

Balıkesir, Çanakkale	31	29	60
İzmir	66	67	133
Aydın, Denizli, Muğla	60	61	121
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	45	39	84
Bursa, Eskişehir, Bilecik	66	66	132
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	54	54	108
Ankara	74	82	156
Konya, Karaman	36	36	72
Antalya, Isparta, Burdur	49	47	96
Adana, Mersin	59	61	120
Hatay, K.Maraş, Osmaniye	48	49	97
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Kırşehir, Nevşehir	24	21	45
Kayseri, Sivas, Yozgat	44	41	85
Zonguldak, Karabük, Bartın	17	19	36
Kastamonu, Çankırı, Sinop	12	12	24
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	48	47	95
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	40	44	84
Erzurum, Erzincan, Bayburt	12	12	24
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	18	18	36
Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli	18	18	36
Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	36	36	72
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	43	41	84
Şanlıurfa, Diyarbakır	48	47	95
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	25	24	49

Tablo-1'e göre katılımcıların yaşadıkları bölgelere göre dağılımında bazı bölgelerin belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Türkiye genelinde en fazla katılımcının yer aldığı bölge İstanbul olup toplam 408 kişiyle örneklemin yaklaşık % 17'sini oluşturmaktadır. İstanbul'u sırasıyla Ankara (156 kişi), İzmir (133 kişi) ve Bursa, Eskişehir, Bilecik (132 kişi) bölgeleri takip etmektedir. Bu durum, Türkiye'de büyükşehirlerin hem nüfus yoğunluğu hem de araştırmalara katılım oranı açısından belirleyici olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan birçok il grubu (örneğin Ağrı-Kars-Iğdır-Ardahan, Erzurum-Erzincan-Bayburt) daha düşük sayıda katılımcı içermekte olup bu bölgelerde her biri yaklaşık 24-36 kişi ile temsil edilmiştir. Batı Karadeniz bölgesindeki Kastamonu-Çankırı-Sinop grubu da benzer biçimde düşük katılımcı oranına sahiptir. Bu durum, bölgesel temsilde sayısal farklılıkların bulunduğunu ve yorum yapılırken bu dengenin göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Medeni Durum	Erkek	Kadın	Toplam
Evli	701	796	1497

Evli gibi yaşayan	2	4	6
Boşanmış	17	45	62
Ayrı	2	2	4
Dul	13	47	60
Bekar	470	313	783

Mezuniyet Durumu	Erkek	Kadın	Toplam
Okulsuz/Okul Öncesi	87	190	277
İlkokul	423	453	876
Ortaokul	149	107	256
Lise	322	263	585
Üniversite ve üstü	223	189	412

İş Durumu	Erkek	Kadın	Toplam
Tam zamanlı	690	327	1017
Yarı zamanlı	51	47	98
Kendi hesabına	187	47	234
Emekli	100	45	145
Ev kadını	0	612	612
Öğrenci	62	52	114
İşsiz	109	52	161
Diğer	5	15	20

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Toplam
18-29 yaş	376	336	712
30-49 yaş	547	539	1086
50 ve üzeri	283	333	616

Tablo-2'ye göre araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik dağılımı şu şekilde özetlenebilir:

- ❖ **Medeni Durum:** Katılımcıların büyük çoğunluğu evli (%62) bireylerden oluşmaktadır. Evli olmayanlar içinde en kalabalık grup bekâr bireylerdir (783 kişi). Boşanmış, dul veya ayrı yaşayanlar daha düşük oranlardadır.
- ❖ **Mezuniyet Durumu:** Katılımcılar arasında en yaygın öğrenim düzeyi ilkokul (%36) olup, onu lise (%24) ve üniversite ve üzeri eğitim düzeyi (%17) izlemektedir. Cinsiyetler arasında ciddi farklar dikkat çekmezken, kadınlar arasında okulsuzluk oranı erkeklere göre daha yüksektir (190 kadın, 87 erkek).
- ❖ **İş Durumu:** En yaygın çalışma biçimi tam zamanlı istihdam (690 erkek, 327 kadın) iken; kadınlar arasında ev kadını olarak tanımlanan grup oldukça yüksektir (612 kişi). Öğrenci ve işsiz gruplar da dikkate değer sayılardadır. Kadınların iş gücüne katılımı erkeklere göre daha düşüktür.

- ❖ Yaş Aralığı: Katılımcılar en çok 30-49 yaş grubunda yoğunlaşmıştır (1086 kişi). Bu grubu 18-29 yaş ve 50 yaş üstü gruplar izlemektedir. Cinsiyetler yaş gruplarında dengeli dağılmıştır.

Bu tablo Türkiye toplumundaki yetişkin bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim ve iş durumu gibi temel demografik özelliklerini temsil eden dengeli bir örneklem yapısını yansıtmaktadır.

2.2. Veri Toplama ve Kalite Kontrol

Saha uygulaması, Mart ve Mayıs 2018 tarihleri arasında yüz yüze görüşme tekniği ile yapılmıştır. Uygulama, klasik anketleme (PAPI) yöntemiyle yürütülmüş, tüm görüşmeler standart WVS formu temelinde eğitimli saha uzmanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Verilerin doğruluğu, süreç boyunca telefon kontrolleri ve ofis denetimleri dahil olmak üzere birden fazla katmanlı denetim sistemi ile güvence altına alınmıştır.

2.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın bulguları yorumlanırken bazı metodolojik sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır:

- ❖ Araştırma, 2018 yılına ait anlık bir veri setini kullandığı için neden-sonuç ilişkisi kuramaz. Aile bağlılığının mı Allah inancını yoksa inancın mı aile bağlılığını etkilediği bu desenle saptanamaz. Bu ilişkinin yönünü anlamak için boylamsal çalışmalara ihtiyaç vardır.
- ❖ Analizler, Dünya Değerler Anketi'ndeki (WVS) mevcut değişkenlerle sınırlıdır. "Allah inancı" ve "aile bağlılığı" gibi çok boyutlu kavramlar, sınırlı sayıda anket sorusuyla ölçülmüştür. Gelecekte yapılacak çalışmalarda daha kapsamlı ölçüklerin kullanması, konunun zenginliğini daha iyi ortaya koyacaktır.
- ❖ Veriler, katılımcıların kendi bildirimlerine dayanmaktadır. Özellikle din ve aile gibi toplumsal olarak hassas konularda, cevapların sosyal istenirlik etkisinden etkilenmiş olma ihtimali mevcuttur.

2.4. Veri Analiz Stratejisi

Veri analizinde JAMOVI 2.6.23 yazılımından yararlanılmıştır. Araştırmaya dahil edilen değişkenler ilk olarak tanımlayıcı istatistiklerle incelenmiştir. Doğum yılına bağlı olarak inanç ilişkisi ortalamaları ve standart sapmalar hesaplanarak trend ve farklılaşma analizleri yapılmıştır. Aileye verilen önem, güven ve çocuk sahibi olma gibi aile değerlerine ilişkin üç değişken faktör analizine dahil edilerek ortak bir boyut olarak aile bağlılığı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının yük değerleri 0,57 civarında seyretmiş ve tek faktörlü bir modeli desteklemiştir.

Faktör skorları kullanılarak bireyler üç küme altında k-means algoritmasıyla sınıflandırılmıştır. Bu grupların inanç puanları birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Son olarak, doğum yılına göre Baby Boomers, X, Y ve Z olarak tanımlanan kuşaklar üzerinden inanç ortalamaları ve varyansları hesaplanmıştır. Bu gruplar arası farklar ANOVA ve Kruskal-Wallis testleri ile analiz edilmiştir. Her iki testte anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmış ve kuşaklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

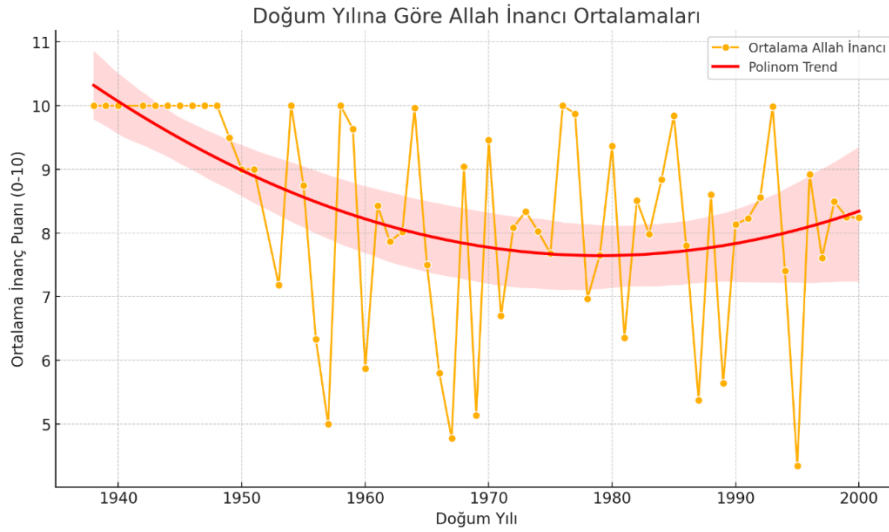
Makalenin başlığında da vurgulanan k-means kümeleme analizi sürecinde algoritmanın teknik başarısı için belirli parametreler önceden tanımlanmıştır. Kümeleme işlemi için öznitelik seti olarak faktör analizi sonucunda elde edilen aile bağlılığı standart skorları ile bireylerin 0-10 arası Allah inancı puanları kullanılmıştır. Bu iki boyutlu düzlemde bireyler arasındaki benzerliklerin hesaplanmasında matematiksel bir standart olan Öklid uzaklık ölçütü tercih edilmiştir. Küme sayısının (k) belirlenmesinde ise Dirsek Yöntemi (Elbow Method) ve Silhouette katsayısı sonuçları incelenmiş; verinin en anlamlı ve yorumlanabilir biçimde üç grupta kümelendiği saptanmıştır. Bu teknik seçimlerin sonucunda ortaya çıkan Bireysel İnançlılar, Dengeli Profiller ve Geleneksel Bağlılar kümeleri toplumdaki dinî ve ailevi etkileşimin karakteristik yansımaları olarak değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Şekil 1'de, katılımcıların doğum yıllarına göre ortalama Allah inancı değerlerini gösteren eğri, her doğum yılına ait bireylerin verdikleri Allah inancı puanlarının ortalamasını yansıtmaktadır. Grafikte yer alan trend eğrisi, bu puanların zaman içindeki değişim yönünü gösteren ikinci dereceden polinom modelidir. Bu bulgulara göre, genel ortalama değerlerinin 6 ile 8 arasında seyrettiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye toplumunda Allah inancının yaygın ve güçlü biçimde varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Bununla

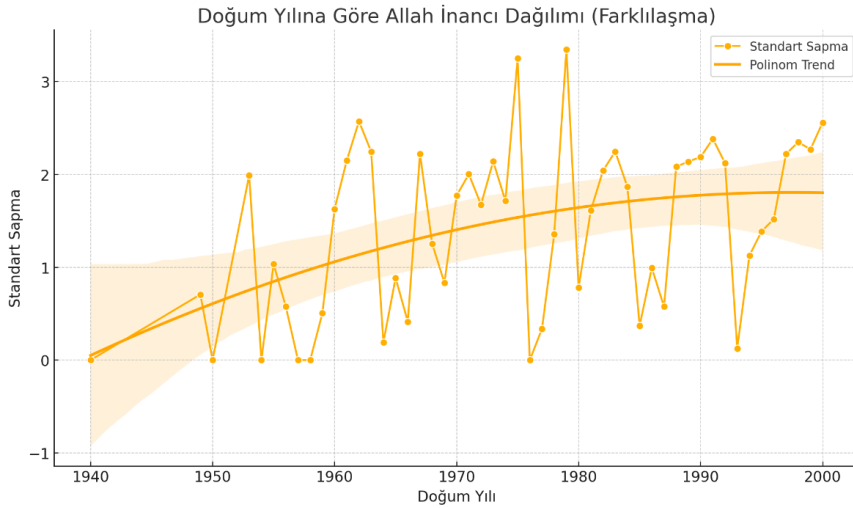
birlikte, zaman içerisinde hafif bir azalma eğilimi gözlemlenmektedir. Özellikle 1980 sonrası doğan bireylerde Allah inancı puanlarında çok hafif bir düşüş eğilimi dikkat çekmektedir.

Şekil 1. Doğum Yılına Göre Allah İnancı Ortalamaları

Özetle, Türkiye'de Allah inancı genel olarak yüksek seviyesini korumaktadır. Ancak doğum yılı ilerledikçe bu inanç düzeyinde hafif bir düşüş eğilimi gözlemlenmektedir. Bu inanç seviyesindeki sınırlı düşüş, dini bağlılığın zayıflamasından ziyade genç kuşaklarda dinî inancın ifadesinde bir çeşitlenme olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 2. Doğum Yılına Göre Allah İnancı Dağılımı (Farklılaşma)

Şekil 2'de görülen her doğum yılına ait inanç puanlarının standart sapma değerlerini gösteren eğri ile bu değerlerin zaman içindeki genel eğilimini yansıtan polinom trend çizgisidir. Grafığe göre, 1950'li yıllardan itibaren inanç puanlarındaki varyansın arttığı görülmektedir. İnanç puanları, yaş ilerledikçe değil, doğum yılı yenileştikçe daha da farklılaşmaktadır. Genç kuşaklar arasında bazı bireylerin oldukça yüksek inanç puanı verirken, bazılarının çok düşük puan vermesi, genç kuşağın tek biçimli bir inanç yapısına sahip olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu kuşağın daha çeşitli ve bireyselleşmiş bir inanç dünyasına sahip olduğu söylenebilir. Özetle, toplumda Allah inancı düzeyi genel olarak yüksek seyretse bile bireyler arasındaki inanç

çeşitliliği zaman içinde artmaktadır. Bu durum, özellikle genç kuşaklar arasında inanca ilişkin bireysel yolların ve ifade biçimlerinin çoğaldığını göstermektedir.

Analiz sonucunda elde edilen üç küme bireyin aile kurumuyla kurduğu sosyal bağ ile bireysel Allah inancı arasındaki etkileşim biçimine göre isimlendirilmiştir. *Bireysel İnançlılar* profili aile bağlılığı puanı en düşük olmasına rağmen Allah inancı ortalaması en yüksek olan grubu temsil etmektedir. Bu isimlendirme inancın ailevi ve toplumsal yapılardan bağımsız olarak özerk bir biçimde geliştiği bireysel dindarlık modelini vurgulamaktadır. Literatürdeki telafi edici hipoteze uygun olarak bu gruptaki bireylerin aileden alamadıkları manevi desteği doğrudan Tanrı ile kurdukları ilişkiyle ikame ettikleri söylenebilir. *Dengeli Profiller* ise aile bağlılığı en yüksek düzeyde seyreden fakat inanç düzeyi orta-yüksek seviyede kalan gruptur. Bu isim dinî inancın sosyal aidiyet değerlerini aşmadığı ve ailevi değerler ile inancın bir denge içinde yürütüldüğü yapıyı tanımlamak için seçilmiştir. *Geleneksel Bağlılar* kümesi hem ailevi hem manevi bağlanma boyutlarında diğer gruplara kıyasla daha sınırlı ortalamalara sahip olan bireyleri kapsamaktadır. Bu isimlendirme inancın ve aile bağının birbiriyle paralel seyrettiği ancak modern bireyselleşme etkisinden ziyade devralınan mirası düşük yoğunlukta da olsa koruyan grubu temsil etmektedir.

Tablo 3. Aileyle İlgili Değişkenlerin Yapısal Analizi

	Faktör 1 Yüğü	Faktör 2 Yüğü
Aileniz Önemli	0,57	-0,01
Aileye Güven	0,57	0,02
Çocuk Sahibi	0,11	-0,10

Tablo-3'e göre Faktör 1, çok net bir şekilde "aileniz önemli" ve "aileye güven" değişkenleriyle yüklenmektedir. Bu faktör güvenle "Aile Bağlılığı" olarak ifade edilebilir. Faktör 2, hiçbir değişkenle anlamlı bir bağ kurmamıştır. İkinci faktörün bilgi değeri çok zayıf olduğu için tek faktörlü bir yapı üzerinden yorumlanması yeterlidir. Dolayısıyla Tablo-1'de aileye güven ve verilen önem, tek ve ortak bir psikolojik yapı olarak "Aile Bağlılığı"ni temsil etmektedir. Çocuk sahibi olma durumu ise bu yapıyla zayıf bir ilişkili göstermektedir. Bu bulgu araştırmanın bir sonraki aşaması için güçlü bir analitik temel sağlamaktadır. Bu doğrultuda, bireyler "aile bağlılığı" skorlarına göre kümelelendirebilir. Buna bağlı olarak her kümede Allah inancı düzeyinin nasıl farklılaştığı incelenebilir.

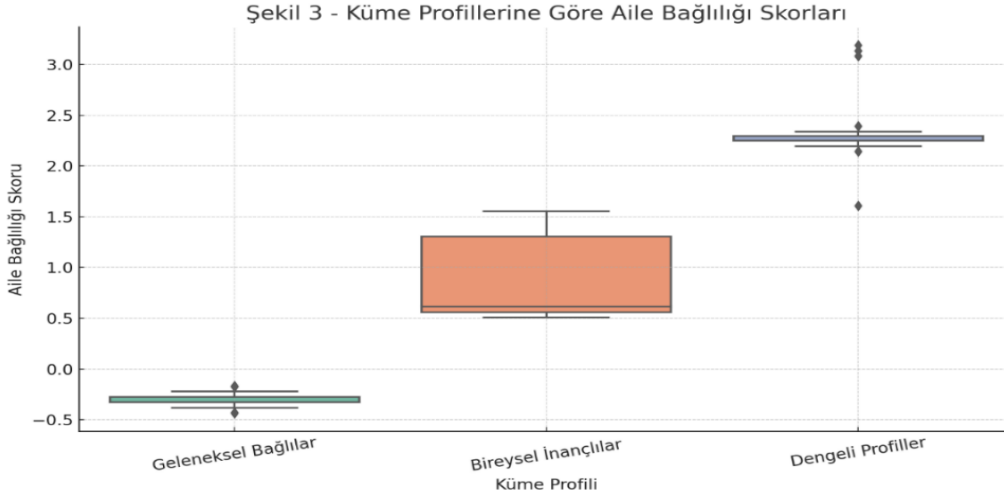
Tablo 4. Aile Bağlılığına Göre Allah İnancı Farklılıkları (Kümeleme Sonuçları)

	Kişi Sayısı	Ortalama Allah İnancı
Küme-1: Bireysel İnançlılar	1920 kişi	8,22
Küme-2: Dengeli Profiller	285 kişi	7,83
Küme-3: Geleneksel Bağlılar	169 kişi	7,79

Tablo-4'e göre küme-1'in en kalabalık grubu oluşturduğu ve bu grubun ortalama Allah inancı düzeyinin en yüksek olduğu görülmektedir. Bu grup, yüksek aile bağlılığına sahip bireylerden oluşmaktadır. Küme-2 ve küme-3 ise daha küçük gruplardan meydana gelmektedir ve bu gruplarda Allah inancı düzeyi nispeten daha düşüktür. Bu durum, söz konusu gruplarda aile bağlılığının daha zayıf olabileceğini düşündürmektedir. Elde edilen bulgular, aile bağları güçlendikçe, bireylerin Allah inancı düzeylerinin de artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilim din psikolojisinin temel savlarından biri olan "aile, inancın psikolojik taşıyıcısıdır" tezini desteklemektedir. Özetle Tablo-4'e göre aile bağlılığı yüksek olan bireyler, Allah inancı

bakımından istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek puanlar vermektedir. Bu sonuç, inancın yalnızca bireysel bir olgu değil, sosyal yapılar tarafından da beslenen bir süreç olduğunu göstermektedir.

Şekil 3. Kümelere Göre Aile Bağlılığı Skorları

Şekil 3'e göre;

- **Dengeli Profiler** grubunun aile bağlılığı en yüksek düzeydedir. Bu grup, hem “aileniz önemli” hem de “aileye güven” ifadelerine yüksek katılım göstermektedir. Ancak bu kümenin Allah inancı ortalaması orta düzeydedir. Bu durum, aileye verilen yüksek değer mutlaka daha yüksek bir Allah inancı ile birlikte gitmeyebileceğini ortaya koymaktadır.
- **Bireysel İnançlılar**, aile bağlılığı puanı en düşük olan gruptur. Buna rağmen, bu grubun Allah inancı ortalaması en yüksektir. Bu durum, bireylerin dinî veya manevi yönelimlerinin ailevi bağlılık düzeylerinden bağımsız olarak gelişebileceğini düşündürmektedir.
- **Geleneksel Bağlılar** grubunun aile bağlılığı ve inanç düzeyi birlikte değerlendirildiğinde, her iki boyutta da diğer gruplara kıyasla daha düşük ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, bu kümedeki bireylerin hem sosyal hem manevi bağlanmalarında görece bir zayıflık olabileceğini düşündürmektedir.

Bu bulgular, bireylerin aile bağlanma düzeyleri ile Allah inancı arasında doğrusal bir ilişki olmadığını aksine bu ilişkinin bazı durumlarda tersine dönebileceğini göstermektedir.

Tablo 5. Kuşaklara Göre Allah İnancı Ortalamaları

	Kişi Sayısı	Ortalama İnanç	Standart Sapma
Z Kuşağı (1997–2012)	152	8,20	2,35
Y Kuşağı (1981–1996)	1094	8,13	2,17
X Kuşağı (1965–1980)	633	8,12	2,10
Baby Boomers (1964)	509	8,12	2,24

Tablo-5'e göre tüm kuşaklar arasında Allah inancı ortalaması oldukça yakın ve yüksektir (yaklaşık 8,1–8,2 arası). Ancak Z kuşağı hem en yüksek ortalamaya sahip hem de en geniş dağılıma (standart sapma: 2,35) sahiptir. Bu da bireysel farklılığın gençlerde daha çok olduğunu göstermektedir. Özetle tüm kuşaklar yüksek düzeyde Allah inancına sahiptir. Ancak Z kuşağı, hem inanç ortalaması en yüksek olan grup, hem de bireyler arası farklılığın en fazla olduğu kuşaktır. Bu durum, genç bireylerde inanç ifadesinin daha çeşitlenmiş ve bireyselleşmiş bir yapı kazandığını göstermektedir.

Tablo 6. Kuşaklar Arası Allah İnancı Farklarının İstatistiksel Testi

	Test İstatistiği	p-değeri	Yorum
ANOVA	0,059	0,981	✗ Anlamli değil
Kruskal-Wallis	1,620	0,655	✗ Anlamli değil

Tablo-6'ya göre p-değerleri 0,05'in çok üzerindedir. Kuşakların ortalama inanç düzeyleri benzerdir ve bu fark tesadüfi dalgalanma içinde değerlendirilebilir. Özetle kuşaklar arasında Allah inancı düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, Türkiye toplumunda Allah inancının kuşaklar boyunca güçlü ve istikrarlı biçimde sürdüğünü göstermektedir. Kuşaklar arası karşılaştırmalarda ortalama inanç düzeyi sabit kalmıştır. Bu bulgu, Türkiye'de inanç düzeyinin kuşaklar arasında korunduğunu ve toplumsal anlamda istikrarlı bir yapı sergilediğini göstermektedir.

SONUÇ

Çalışmamız, Türkiye'de kuşaklar arasında Allah inancı ve aile bağlılığı arasındaki ilişkiyi ampirik verilerle incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada ilk üç hipotez, Türkiye'de farklı kuşaklardaki bireylerin Allah inancı düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu (H1), doğum yılı gençleştikçe inanç düzeyinin düşeceği (H2) ve genç kuşaklarda inanç düzeylerinin daha fazla çeşitlilik göstereceği (H3) yönündeydi. Bulgular, bu hipotezlerin büyük ölçüde gözden geçirilmesini gerektirecek şekilde bir arada değerlendirilmelidir. H1 hipotezi tam olarak doğrulanmıştır. Türkiye toplumunda tüm yaş kuşaklarında Allah'a güçlü bir inanç görülmektedir. Nitekim güncel bir ulusal araştırma, toplumun %94,3'ünün Allah'a inandığını ortaya koymuştur (Nişancı, 2023, s. 30). Mevcut analizde de tüm kuşakların ortalama inanç puanları oldukça yüksek (10 üzerinden ~8,1-8,2) bulunmuştur. Bu durum, Türkiye'de dinî inançların kuşaklar boyunca yaygınlığını ve gücünü koruduğunu teyit etmektedir.

Öte yandan H2 hipotezinin öngördüğü, yeni kuşaklarda inanç düzeyinin azalacağı yönündeki trend kesin bir destek bulmamıştır. Doğum yılı ilerledikçe inanç puanlarında yalnızca hafif bir düşüş eğilimi tanımlanmıştır ancak bu değişim istatistiksel olarak anlamlı değildir. Örneğin, araştırmada en genç grup olan Z Kuşağı'nın inanç ortalaması (8,20) beklenmedik biçimde biraz daha yüksek çıkmıştır (Y ve X kuşakları ~8,13; önceki kuşak ~8,12). Bu küçük farklar rastgele dalgalanma içinde kalmakta dolayısıyla kuşaklar arasında anlamlı bir inanç düzeyi farkı görülmemektedir. Görsel olarak hafif bir düşüş trendi gözlemlense de bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ve bu nedenle H2 hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgu, Türkiye'de genç kuşaklar da en az önceki kuşaklar kadar güçlü bir Allah inancına sahip olduğunu göstermektedir. İnanç düzeyi Türkiye'de genel anlamda kuşaklar boyunca istikrarlı bir yapı sergilemektedir. Bu bulgu, sekülerleşme kuramının öngördüğü doğrusal bir dindarlık azalmasından ziyade, inancın kuşaklar boyunca toplumsal devamlılık gösterdiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda H7 hipotezi de doğrulanmıştır. Analiz sonuçları kuşaklar arasında Allah inancı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini, tüm kuşaklarda yüksek ve benzer düzeyde inanç raporlandığını ortaya koymaktadır.

Bulgular H3 hipotezini ise desteklemektedir. Genç kuşaklar arasında Allah inancının ifade edilme biçimlerinde belirgin bir çeşitlilik artışı gözlenmiştir. Z Kuşağı grubunun inanç puanlarının standart sapması, önceki kuşaklara kıyasla daha yüksektir (Gençlerde SD = 2,35; diğer kuşaklarda ~2,1-2,2). Bu bulgu, genç nesilde bazı bireylerin çok yüksek inanç puanı verirken bazılarının çok düşük puan verebildiğini diğer bir deyişle inanç düzeylerinde geniş bir yelpazenin oluştuğunu göstermektedir. Nitekim doğum yılı yenileştikçe inanç puanları arasındaki varyansın arttığı, genç kuşakların tekdüze olmayıp daha seçenekli ve heterojen bir inanç dünyasına sahip olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de yeni nesillerde görülen değişim, bir sekülerleşmeden ziyade bireyselleşme ve farklılaşma eğilimini yansıtmaktadır. Gençler arasında dinî inanç halen yaygın olmakla birlikte, inancın yaşanma biçimleri daha kişisel ve çeşitli hale gelmiştir. Bu bulgu din sosyolojisi ve din psikolojisi literatüründe vurgulanan, modern toplumlarda dinin katı kolektif kalıplardan çıkarak bireysel yorumlara yönelmesi olgusuyla uyumludur. Sonuç olarak H3 hipotezi doğrulanmıştır. Genç kuşaklar, Allah inancını daha heterojen ve bireyselleşmiş biçimlerde deneyimlemektedir. Türkiye'de dinî inançların tek tip bir kalıptan ziyade farklı formlarda sürdüğünü göstermektedir.

Araştırmanın dördüncü hipotezi (H4), “aileye verilen önem” ile “aileye güven” tutumlarının birbiriyle ilişkili ve birbirini besleyen bütünleyici yapılar olduğu yönündeydi. Gerçekleştirilen faktör analizi bu hipotezi doğrulamıştır. Analizde, “Aileniz önemli mi?” ve “Aileye güveniyor musunuz?” değişkenleri tek bir faktör altında birlikte yüksek yük değerleri almıştır. Elde edilen birinci faktör, açık biçimde bu iki değişken tarafından tanımlanmıştır. Buna dayanarak araştırmada bu ortak boyut “Aile Bağlılığı” olarak adlandırılmıştır. İkinci bir faktörün istatistiksel bir anlam taşımadığı görülmüş, dolayısıyla aileye güven ve verilen önem tek ve ortak bir psikolojik yapı olarak değerlendirilebilmiştir. Bu bulgu, aile kavramının Türkiye toplumunda psikolojik olarak bütüncül bir değer taşıdığını, aileye atfedilen önem ile aile kurumuna duyulan güvenin aynı bağlılık çerçevesinde birleştiğini göstermektedir.

Faktör analizine dahil edilen “çocuk sahibi olma” değişkeni ise bu ortak yapıyla zayıf bir ilişki sergilemiştir. Yani “çocuk sahibi olma” tutumunun, “aile bağlılığı” faktörüne anlamlı bir katkı yapmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, aileye verilen değer ve güven yüksek olsa bile çocuk sahibi olma isteğinin ayrı bir boyut olarak kaldığını düşündürmektedir. Geleneksel olarak aile kavramı ile çocuk sahibi olma arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Ancak günümüz Türkiye toplumunda bazı bireylerin aileyi önemli görmesine rağmen çocuk sahibi olmayı zorunlu addetmediği söylenebilir. Bu sonuç, değişen sosyo-kültürel dinamikler içinde aile bağlılığı yapısının dönüşebileceğine işaret etmektedir. Özetle, H4 hipotezi desteklenmiştir. “Aileye verilen önem” ile “aileye güven” ortak bir bağlılık faktörü oluştururken, çocuk sahibi olma tutumu bu faktöre dahil olmamıştır. Bu ayrıntı, aile bağlılığının psikolojik yapısının alt bileşenlerinde kuşaklar veya bireysel tercihler bazında bir farklılaşma olabileceğini ortaya koymaktadır.

Beşinci ve altıncı hipotezler (H5 ve H6), dinî inanç ile aile bağlılığı arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. H5, aile bağlılığı yüksek bireylerin daha yüksek Allah inancı puanı vereceği beklentisini dile getirmektedir. H6, özellikle “aileye verilen önem” düzeyi ile Allah’a inanma arasında anlamlı bir korelasyon olacağını öngörmektedir. Araştırma bulguları, bu iki hipotezi kısmen desteklerken aynı zamanda literatürdeki genel beklentilerle çelişen paradoksal bir tablo ortaya koymaktadır. Kümeleme analizi, genel olarak aile bağları güçlendikçe inancın arttığını gösterse de alt gruplar incelendiğinde bu ilişkinin doğrusal olmadığı netleşmiştir. Nitekim aile bağlılığı en zayıf olan 'Bireysel İnançlılar' grubunun en yüksek Allah inancı ortalamasına sahip olması, bu ilişkinin tek yönlü olmadığını gösteren en çarpıcı bulgudur.

Öncelikle, kümeleme analizi sonuçları H5 hipotezine genel hatlarıyla destek sağlar niteliktedir. Bireyler, aile bağlılığı puanlarına göre kümeler ayrıldığında, aile bağları daha güçlü olan kümelerde ortalama Allah inancı puanlarının da daha yüksek olduğu görülmüştür. Nitekim aile bağları kuvvetlendikçe bireylerin Allah inancı puanı artma eğilimi göstermektedir. Bu bulgu, din psikolojisinde yaygın kabul gören “aile, inancın psikolojik taşıyıcısıdır” tezini desteklemektedir. Gerçekten de analizde aile bağlılığı yüksek olan bireyler anlamlı şekilde daha yüksek inanç puanları bildirmiştir. Bu sonuç, dinî inancın yalnızca bireysel bir olgu olmayıp sosyal ilişkiler ve ailevi etkileşimlerle de beslendiğini göstermektedir (Dollahite vd., 2019). Başka bir deyişle, geleneksel aile yapısı ve sıcak aile ilişkileri, bireyin manevi hayatını destekleyen bir zemin sunmaktadır. Bu doğrultuda H5 hipotezi ilk bakışta doğrulanmış görünmektedir.

Bununla birlikte, daha yakından incelendiğinde aile bağlılığı ile inanç arasındaki ilişkinin doğrusal ve tek yönlü olmadığı anlaşılmaktadır. Kümeler incelenirken bazı istisnai örüntüler dikkat çekmiştir. “Dengeli Profiller” olarak tanımlanan ve aileye en yüksek değeri veren grup, beklenenin aksine, Allah inancı bakımından en yüksek ortalamaya sahip değildir. Bu grup, hem “aileniz önemli” hem “aileye güven” ifadelerine en yüksek bağlılığı sergilemesine rağmen inanç düzeyi ancak orta-yüksek seviyededir. Bu bulgu, aileye atfedilen yüksek değer mutlaka daha yüksek bir dinî inançla birlikte gitmeyebileceğini göstermektedir. Diğer yandan “Bireysel İnançlılar” olarak adlandırılan ve aile bağlılığı puanı en düşük olan grup, paradoksal biçimde en yüksek ortalama Allah inancı puanını bildirmiştir. Yani ailevi bağları görece zayıf olan bazı bireyler, manevi açıdan son derece güçlü bir inanca sahip olabilmektedir. Bu durum, bireylerin manevi yönelimlerinin ailevi bağlılık düzeylerinden bağımsız olarak da gelişebileceğini düşündürmektedir. Sonuç olarak, H5 hipotezinin genellemesi her durum için geçerli değildir. Aile bağlılığı ve Allah’a inanma arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Ancak bu ilişki tüm bireyler için aynı doğrusal desenle işlememektedir. Bazı alt gruplarda tersine örüntüler ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, H5’i koşullu olarak ve dikkatle ele almak gerektiğini ortaya koymaktadır.

Benzer biçimde, H6 hipotezi de kısmen revizyona ihtiyaç duymaktadır. Zira bu hipotezle, “aileye verilen önem” ile Allah inancı arasında anlamlı pozitif bir korelasyon olacağı öngörülmüştür. Genel eğilim bu yönde olsa da yukarıdaki bulgular, bu korelasyonun mutlak ve tek yönlü olmadığını ortaya koymaktadır. Aileye çok yüksek değer veren kimi bireylerde dinî inanç beklenen ölçüde yüksek değildir. Buna mukabil aile bağları zayıf olan bazı kişilerde inanç düzeyi oldukça yüksek seyredebilmektedir. Bu nedenle veriler, aileye verilen önem ile Allah’a inanma arasında basit bir doğrusal ilişki bulunmadığını göstermektedir. İstatistiksel olarak bakıldığında, çalışmadaki korelasyon analizleri de bu ilişkinin zayıf veya tutarsız olabileceğini ima etmektedir (nitel veriler kümeleme ile sunulduğu için korelasyon katsayısı doğrudan rapor edilmemiştir). Ancak desen itibarıyla doğrusal bir ilişki olmadığı net olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla H6 hipotezi tam anlamıyla doğrulanmamıştır. Aile değerlerine bağlılık ile dinî inanç arasındaki ilişki, sanılandan daha kompleks ve üçüncü değişkenler ya da çeşitli psikolojik mekanizmalar tarafından belirlenmektedir.

Bu beklenmedik desenleri açıklamak için din psikolojisi disiplininin sunduğu teorik çerçevelerden yararlanmak mümkündür. Özellikle bağlanma kuramının din psikolojisine uyarlanması, elde edilen sonuçları anlamlandırmada faydalı görünmektedir. Bağlanma kuramına göre, bireyin çocuklukta bakım verenleriyle kurduğu duygusal bağlar, ileriki yaşamında geliştireceği Tanrı tasavvurunu ve dinî yönelimleri etkilemektedir. Kirkpatrick (1997) bu konuda ilişki (mükâfat) hipotez ve telafi edici hipotez şeklinde iki farklı mekanizma olduğunu öne sürmüştür. İlişki hipoteze göre çocuklukta güvenli bağlanma ilişkileri kurmuş bireyler, ileride Tanrı’ya benzer bir güven duygusuyla bağlanmaktadır. Yani aileden alınan güçlü manevi miras, dinî inancın gelişimiyle eş yönlü (correspondence) seyretmektedir. Telafi edici hipotez ise çocuklukta güvenli bağlanma yaşamamış, ailevi desteği zayıf kalan bireylerin bu boşluğu Tanrı inancıyla doldurabileceğini öngörmektedir. Dolayısıyla ailevi eksiklik, Tanrı’ya bağlanarak telafi edilebilmektedir. Bu çalışmadaki kümeler bu iki hipotezi de yansıtan örüntüler sergilemektedir. Aile bağları güçlü ve inanç düzeyi yüksek olan bireyler (ör. “Geleneksel” veya “Dengeli” profiller) ilişki hipoteze uygun biçimde, muhtemelen ailelerinin dinî değerlerini içselleştirerek inançlarını sürdürmektedir. Buna karşın ailevi bağları zayıf olup yüksek dinî inanç gösteren “Bireysel İnançlılar” grubu, telafi edici mekanizmaya örnek teşkil etmektedir. Muhtemelen bu bireyler aileden alamadıkları manevi tatmini, kişisel Allah inançlarıyla ikame etmektedir. Bu ikili süreç, Türkiye’de dinî inancın sadece tek bir sosyalizasyon kanalından geçmediğini hem aile içinde devamlılık hem de aile dışı telafi edici yollarla gelişebildiğini göstermektedir. Son olarak, aile bağlılığı da düşük, dinî inancı da zayıf olan küçük bir grubun (görece zayıf bağlılar) varlığı dikkat çekmektedir. Bu grup, çağdaş Türkiye toplumunda hem aile kurumuna hem de dinî inanca mesafeli duran bir kesimin de var olabileceğini göstermektedir. Bu kesim sayıca az olmakla birlikte, sekülerleşmenin nüve halinde de olsa mevcut olduğu bir alt-kültürü temsil ediyor olabilir. Bu konuda net bir yargıya varmak için ek verilere ihtiyaç vardır. Genel tablo, aile ve din ilişkisinin tüm toplum için yeknesak bir biçimde işlemediğini, farklı psikolojik yönelimlerin söz konusu olduğunu göstermektedir.

Özetle, çalışmada incelenen aile bağlılığı – Allah’a inanma ilişkisi beklenenden daha karmaşık çıkmıştır. Aile ortamı ve değerleri, dinî inancın gelişiminde önemli bir rol oynasa da her birey için belirleyici değildir. H5 hipotezi geniş örneklem düzeyinde genel bir doğruluk payına sahip olmakla birlikte, alt gruplar düzeyinde *istisnalar* mevcuttur. H6 hipotezi ise basit anlamda doğrulanmamış, korelasyon beklenenden zayıf ya da segmentlere göre değişken bulunmuştur. Bu sonuçlar, din psikolojisi literatüründeki aile ve din etkileşimi konusunda daha sofistike modeller kurulması gerektiğine işaret etmektedir. Araştırmamız, ailevi bağların dinî inancı taşıyabileceği gibi, yerini de alabileceğini ortaya koyarak literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları, din psikolojisi ve din sosyolojisi bağlamında Türkiye’de Allah inancı ve aile değerlerinin etkileşimine dair önemli teorik ve toplumsal çıkarımlar sağlamaktadır. İlk olarak, sekülerleşme tartışmaları açısından sonuçlar dikkat çekicidir. Türkiye örneğinde kuşaklar arası dinî inanç düzeylerinin büyük ölçüde sabit kalması, klasik sekülerleşme tezinin öngördüğü doğrusal inanç erozyonunun gerçekleşmediğini göstermektedir. Genç nesiller arasında dine bağlılığın zayıfladığı yönündeki yaygın söylem, en azından Allah’a inanma düzeyi için doğrulanmamıştır. Aksine tüm kuşaklar %90’ların üzerinde bir inanç oranıyla (ölçekte ortalama 8 üzerinde) Tanrı inancını korumaktadır. Bu sonuç, Türkiye toplumunda dinî inancın kültürel bir sabite olarak devam ettiğini ve nesiller arası aktarımının güçlü kaldığını göstermektedir. Ancak bu devamlılık, dindarlığın biçim ve ifadesinin her kuşakta aynı kalıpları içinde sürdürdüğü anlamına gelmemektedir. Bulgular, genç kuşakların inançlarını daha bireysel biçimlerde yaşamaya başladığını

ortaya koymaktadır. Teorik olarak bu durum, modernleşme ile birlikte dinin kamusal alandan çekilip bireysel alana yöneldiğini savunan görüşlerle uyumludur. Yani Türkiye’de gözlemlenen olgu, dinin toplumdan tamamen kopuşu değil, ifade biçiminin dönüşümü şeklinde anlaşılabilir. Gençler, ebeveynleriyle aynı dinî kalıpları sürdürmek zorunda kalmaksızın, kendi özgün dinî yorum ve pratiklerini geliştirebilmektedir. İnanç kurumsal formlardan ziyade kişisel anlam haritaları ve yaşam deneyimleri içinde yeniden üretilmektedir ve bu durum Bellah ve Luckmann gibi sosyologların işaret ettiği *özelleşmiş din* (privatized religion) kavramıyla örtüşmektedir (Possamai ve Blasi, 2020; Stauffer, 1975).

Toplumsal yapı açısından, bulgular bir yandan süreklilik, diğer yandan değişim dinamiklerini birlikte barındırmaktadır. Allah inancının yaygınlığı, kuşaklar arasında ortak bir kültürel payda oluşturarak toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayabilecek bir öğedir. Büyük ebeveynlerden torunlara dek geniş bir yelpazede Tanrı’ya inanmanın yüksek oluşu, kuşaklar arası değer çatışmasını dinî inanç temelinde nispeten azaltabilir. Örneğin, genç bir birey ile yaşlı bir aile üyesi arasında siyasi görüşler, yaşam tarzı veya teknoloji kullanımı bakımından farklar olsa da ikisi de Allah’ın varlığına inanma ortak paydasında buluşabilirler. Bu ortak inanç zemini, aile içi ve toplum içi diyalogu kolaylaştıran bir unsurdur. Diğer yandan, genç kuşağın inanç ifade tarzlarındaki farklılaşma, toplumsal çeşitliliğin artması anlamına gelmektedir. Aynı toplumsal yapı içinde kimileri son derece geleneksel ve kolektif bir dindarlık sergilerken, kimileri daha bireysel ve özgün bir manevi yol benimsemektedir. Bu durum, toplumda yeni alt-kültürlerin veya dinî grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Bu çeşitlilik, aileden bağımsız şekilde yüksek inanç geliştiren bireylerin geleneksel cemaatler yerine alternatif dinî oluşumlara yönelebilmesi gibi farklı örüntülerde kendini gösterebilir. Buna karşın ailesine çok bağlı ama dinî inancı nispeten düşük kalan kesimler de seküler aile değerlerini ön plana çıkararak yaşam biçimlerine yönelebilir. Bu çeşitlilik, toplumsal kutuplaşma potansiyelini barındırır da aynı zamanda çoğulculuk için bir fırsat sunmaktadır. Farklı inanç yoğunlukları ve pratiklerine sahip bireylerin bir arada yaşaması, toplumsal tolerans ve karşılıklı anlayışı geliştirebilir. Türkiye bağlamında, dinî inanç düzeyi yüksek kalırken pratiklerin ve değerlerin çeşitlenmesi, uzun vadede din-devlet ve din-toplum ilişkilerinde yeni dengelere yol açabilir. Örneğin, genç neslin bir kısmının dindar olup politik olarak seküler değerlere önem vermesi ya da tam tersi, dinî kimliği güçlü ama aile bağları zayıf bireylerin olması, alışılmış kategorilerin ötesinde sosyal profiller yaratmaktadır. Bu durum, Türkiye’deki toplumsal değişimi 'geleneksel' ve 'modern' gibi katı ikilikler üzerinden okumanın yetersizliğini ortaya koymakta ve daha karmaşık, melez kimliklerin yükselişine işaret etmektedir.

Psikoloji disiplini açısından, özellikle aile kurumunun bireyin manevi gelişimindeki rolü üzerine çıkarımlar mevcuttur. Bu araştırma, aile ortamının ve değer aktarımının, bireyin Tanrı inancını şekillendirmede kritik ancak tek faktör olmadığını göstermiştir. Aile içindeki dinî sosyalizasyon süreci, çoğu birey için inanç gelişiminin temelini atmaktadır. Aile bağlılığı yüksek kesimde dinî inancın da yüksek oluşu, çocuklukta aileden öğrenilen inançların sürdürüldüğünü düşündürmektedir. Bu sonuç, sosyal öğrenme kuramı ve aktarım modelleriyle uyumludur. Ancak aileden bağımsız manevi gelişim gösterebilen önemli bir kesimin varlığı, bireyin otonom dinî kimlik geliştirme potansiyeline işaret eder. Bu noktada, benlik gelişimi ve ergenlik/genç yetişkinlik dönemlerindeki bireyleşme süreçleri devreye girer. Bazı gençler, ailelerinin etkisinden bağımsız olarak kendi inanç arayışlarına girmekte, kimliklerini dinden bağımsız veya özgün bir dinî yorum ile inşa edebilmektedir. Bu da bireyin manevi gelişimini sadece aileye indirgemeyen, daha geniş bir psikososyal çerçevede ele alan yaklaşımların önemini vurgular.

Bu çalışmanın bulguları, gelecekteki araştırmalar için çeşitli önerilere zemin hazırlamaktadır. İlk olarak, boylamsal çalışmalar yapılarak kuşaklar arası inanç dinamiklerinin zaman içindeki seyri takip edilmelidir. Mevcut bulgular, gençlerde çeşitlenmiş bir inanç yapısına işaret etse de bu genç bireylerin ilerleyen yaşlarında dinî vecibe ve inanç düzeylerinin nasıl evrileceği önemli bir sorudur. Boylamsal veya panel veri, bugün genç olan bir kuşağın yaş aldıkça inanç durumunu gözlemlemeye imkân tanıyarak, yaş etkisi ile kuşak etkisinin ayrıştırılmasına yardımcı olabilir. Bu sayede sekülerleşmenin gecikmeli de olsa ortaya çıkıp çıkmayacağı veya tam tersine yaşam döngüsü içinde dinî yönelimlerin güçlenip güçlenmeyeceği anlaşılabilir.

İkinci olarak, nitel araştırmalar ile nicel bulgularda ortaya çıkan örüntülerin arka planı incelenmelidir. Özellikle “Bireysel İnançlılar” olarak tanımlanan, aile bağları zayıf ama Allah’a güçlü bağlılığı olan bireylerin yaşam öyküleri ve motivasyonları detaylı araştırılmaya değerdir. Bu kişiler, aile dışında hangi sosyal veya psikolojik kaynaklardan beslenerek güçlü bir Allah inancı geliştirmektedir? Bu soruya cevap bulmak, din

psikolojisinde aile dışında kalan etmenlerin (ör. akran grupları, kişisel ruhanî deneyimler, karizmatik liderler veya kitlesel kültürel etkiler) önemini ortaya koyacaktır. Benzer şekilde, aileye çok değer verip dindarlığı görece düşük kalan bireylerin (ör. “Dengeli Profiller”deki bazı katılımcıların) bu tutumlarının nedenleri irdelenmelidir. Belki de bu kişiler için ahlaki ve toplumsal değerler dinden bağımsız olarak anlam kazanmaktadır ya da din yerine hümanistik değerlere yönelim söz konusudur. Detaylı mülakatlar ve odak grup çalışmaları, bu nüansları aydınlatmada faydalı olacaktır.

Üçüncü olarak, ileride yapılacak araştırmalarda kapsamlı değişken setleri ve farklı metodolojiler kullanılabilir. Bu çalışma WVS veri setine dayanarak sınırlı değişken üzerinden bir model sunmuştur. Gelecekte, dindarlığın farklı boyutlarını (örneğin dinî bilgi seviyesi, ibadetlere katılım sıklığı, dindarlık düzeyi) ve aile ilişkilerinin farklı boyutlarını (örneğin ebeveyn-çocuk iletişimi, ailedeki din eğitimi, çatışma düzeyi) içeren araştırmalar yapmak yararlı olacaktır. Bu sayede, burada tespit edilen ilişkinin hangi koşullarda güçlenip zayıfladığı test edilebilir. Mesela, aile içinde açık bir din eğitimi alanlarla almayanlar arasında Allah inancı – aile bağlılığı ilişkisi farklılık göstermekte midir? Kentsel ve kırsal ortamlarda bu dinamik nasıl değişmektedir? gibi sorular, daha ayrıntılı anket çalışmaları veya karma yöntemli desenlerle incelenebilir. Ek olarak kültürlerarası karşılaştırmalar da ufuk açıcı olacaktır. Türkiye’ye benzer aile yapısına sahip diğer toplumlarda (ör. Akdeniz veya Orta Doğu toplumlari) benzer sonuçlar elde edilip edilmediğine bakmak, bulguların genellenebilirliğini test edecektir.

Son olarak bulguların uygulamaya dönük bazı mesajları bulunmaktadır. Aile kurumunun dinî inançların aktarımındaki rolü göz önüne alındığında, din eğitimi politikalarının bu etkileşimi dikkate alması önem taşımaktadır. Dinî inancı nesiller boyu sürdürmek isteyen aileler açısından, çocuğun manevi gelişimini destekleyen bir aile ortamı önemini korumaktadır. Öte yandan, araştırma sonuçları her bireyin kendi inanç yolunun kendine özgü olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, gençlerin dinî konularda özerk düşünme becerilerini geliştirmelerine saygı duymak ve onları katı kalıplar içine sokmamaya özen göstermek gerekmektedir (Dollahite vd., 2019, s. 4). Eğitimciler ve din hizmetleri sunanlara düşen görev, genç kuşakların bu bireyselleşen inanç yapısını anlamak ve onlara esnek, iletişime açık bir yaklaşım sunmaktır. Bu sayede, kuşaklar arası muhtemel değer çatışmaları en aza indirilebilir ve din, toplum içinde bir ayrışma unsuru değil, ortak bir zemin olarak kalmaya devam edebilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de Allah inancı ve aile bağlılığı arasındaki ilişki, sanılandan daha boyutlu ve zengin bir etkileşim ağı sunmaktadır. Hipotezlerin test edilmesiyle ortaya çıkan tablo, dinî inancın toplumda genel olarak yüksek ve istikrarlı seyrettiğini ancak tezahürünün gençlerde bireyselleşip çeşitlendiğini göstermektedir. Aile, büyük oranda inancın taşıyıcısı rolünü sürdürmekte fakat bazı durumlarda / belirli alt gruplar için inancın ikame eden bir unsur da olabildiği görülmektedir. Bu çalışma, Türkiye toplum yapısında din ve aile olgularının birbirine paralel akışının yanı sıra ayrışabildiğini de ortaya koyarak, din psikolojisi alanında yeni soru ve tartışmalara kapı aralamaktadır. Elde edilen veriler, gelecekte daha fazla araştırmalarla desteklendikçe, modern dünyada dinin birey ve aile ekseninde nasıl yeniden biçimlendiğine açıklamaya olanak sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Acero, Á. R., Cano-Prous, A., Castellanos, G., Martín-Lanas, R., & Canga-Armayor, A. (2017). Family identity and severe mental illness: A thematic synthesis of qualitative studies. *European Journal of Social Psychology*, 47(5), 611-627.

<https://doi.org/10.1002/ejsp.2240>

Aktan, S. (2019, Mart 19). Türkiye’de deizm neden artıyor, dindarlık neden azalıyor? *Euronews*.

<https://tr.euronews.com/2019/03/19/turkiye-de-deizm-neden-yukseliste-ateizm-deizm-agnostizm-panteizm-ne-demek>

Altıparmak, Ş., & Budak, H. (2022). X, Y, Z Kuşağı Kadınlarının Din Algılarının Karşılaştırmalı Analizi. *Karatay Sosyal*

Araştırmalar Dergisi, 8, 55-94. <https://doi.org/10.54557/karataysad.1074241>

Ammerman, N. T. (2019). Spiritual but Not Religious?: Beyond Binary Choices in the Study of Religion. *Çinde Sociology of*

Religion (ss. 135-147). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315177458-13>

- Aybey, S. (2018). Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 544-560. <https://doi.org/10.15869/itobiad.398540>
- Bayer, A. (2022). *Sekülerleşme ve Din*. İksad publishing house.
- Bengtson, V. L., Putney, N. M., & Harris, S. (2013). *Families and Faith: How Religion is Passed Down across Generations*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199948659.001.0001>
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664-678. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>
- Chauvet, G. (2015). Coupling methods for multistage sampling. *The Annals of Statistics*, 43(6). <https://doi.org/10.1214/15-AOS1348>
- Chen, S., Boucher, H., & Kraus, M. W. (2011). The Relational Self. İçinde S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Ed.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 149-175). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_7
- Cornwall, M. (1989). The Determinants of Religious Behavior: A Theoretical Model and Empirical Test. *Social Forces*, 68(2), 572-592. <https://doi.org/10.2307/2579261>
- Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (t.y.). *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*. Sabancı Üniversitesi. Geliş tarihi 22 Nisan 2025, gönderen https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/14014/1/Rapor_Dindarlik.pdf
- Çetin, C., & Karalar, S. (2016). X, Y ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 157-197.
- Çınar, M. (2016). Tanrı’ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 0(45), 313-338. <https://doi.org/10.29288/ilted.304772>
- Dollahite, D. C., Marks, L. D., Babcock, K. P., Barrow, B. H., & Rose, A. H. (2019). Beyond Religious Rigidities: Religious Firmness and Religious Flexibility as Complementary Loyalties in Faith Transmission. *Religions*, 10(2), 111. <https://doi.org/10.3390/rel10020111>
- Duman, M. Z., & Akosman, B. G. (2022). *Gençlerde Din ve Dindarlık—Z Kuşağı Örneği*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- EVS/WVS. (2024). *Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset (Joint EVS/WVS)* (Versiyon 5.0.0) [Dataset]. World Values Survey Association. <https://doi.org/10.14281/18241.26>
- Granqvist, P., Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2010). Religion as Attachment: Normative Processes and Individual Differences. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 49-59. <https://doi.org/10.1177/1088868309348618>
- Haberli, M. (2023). Dijital Çağda Aile: Ebeveynleriyle İlişkisi Çerçevesinde Gençlik ve Din. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 374-389. <https://doi.org/10.32711/tiad.1245065>
- Haerper, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E., & Puranen, B. (2022). *World Values Survey Time-Series (1981-2022) Cross-National Data-Set* (Versiyon 3.0) [Dataset]. World Values Survey Association. <https://doi.org/10.14281/18241.17>

- Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E., & Puranen, B. (2024). *World Values Survey Wave 7 (2017-2022) Cross-National Data-Set* (Versiyon 6.0.0) [Dataset]. World Values Survey Association. <https://doi.org/10.14281/18241.24>
- Hallac, S., & Oz, F. (2014). Family Phenomena From Theoretical Perspective. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(3), 1. <https://doi.org/10.5455/cap.20130625102321>
- Hood, R. W., Hill, P. C., & Spilka, B. (2009). *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*. Guilford Press.
- Imbens, G. W., & Lancaster, T. (1996). Efficient estimation and stratified sampling. *Journal of Econometrics*, 74(2), 289-318. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(95\)01756-9](https://doi.org/10.1016/0304-4076(95)01756-9)
- Kavas, S., & Thornton, A. (2020). *Beliefs About Family Change And Development In Turkey*. Population Studies Center. <https://psc.isr.umich.edu/wp-content/uploads/2022/12/rr20-897.pdf>
- Kılıç, E. (2024). Bireyin Dini Değerler Kazanım Sürecinde Ailenin Rolü. *Route Educational and Social Science Journal*, 85. <https://doi.org/10.17121/ressjournal.3523>
- Kirkpatrick, L. A., & Shaver, P. R. (1992). An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(3), 266-275. <https://doi.org/10.1177/0146167292183002>
- Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*. Mahya Yayıncılık.
- Nişancı, Z., & Kılavuz, M. T. (Eds.). (2025). *Türkiye'nin Toplumsal Haritası: TGSS 2024*. İSAR Yayınları.
- Özalp, A., & Özer, F. (2024). Peter Berger Örneğinde Sekülerleşme Tartışmaları: Etkiler ve Fikrî Değişim. *Eskiyeni*, 52, 79-99. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1403605>
- Petts, R. J. (Ed.). (2019). Beyond Religious Rigidities: Religious Firmness and Religious Flexibility as Complementary Loyalties in Faith Transmission. İçinde *Religion and Family Life*. MDPI. at: <https://www.mdpi.com/journal/religions/specialissues/familylife>
- Possamai, A., & Blasi, A. J. (2020). Privatization of Religion. İçinde *The SAGE Encyclopedia of the Sociology of Religion*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781529714401.n350>
- Selman, A. (2018). Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 13-20.
- Stauffer, R. E. (1975). Bellah's Civil Religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 14(4), 390. <https://doi.org/10.2307/1384412>
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048. <https://doi.org/10.26466/opus.370345>
- Tekin, İ., & Gökçe, S. (2021). Z Kuşağının Dindarlık Eğilimleri. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 2(5), 182-205. <https://doi.org/10.37344/talim.2022.25>
- Türkiye Aile Yapısı*. (2012). Konda. <https://konda.com.tr/uploads/konda-1201-turkiye-aile-yapisi-93a9aceea385aabffd0ff8b4476e139762a0820b453fd706dc15b497ce4335baa.pdf>

Wolffbrandt, M. M., Soendergaard, P. L., Biering-Sørensen, F., Sundekilde, L., Kjeldgaard, A., Schow, T., Arango-Lasprilla, J. C., & Norup, A. (2024). A manual-based family intervention for families living with acquired brain or spinal cord injury: A qualitative study of families' experiences. *Disability and Rehabilitation*, 46(19), 4503-4513.
<https://doi.org/10.1080/09638288.2023.2280063>

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.